

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԼԻՔԱՆԱՆՅԱՆ ԷՋԸ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՎԵՍՅԱՆ* (Լիբանան, Բեյրութ)

Հղման համար. Ավեսյան, Կարապետ: «Արամ Խաչատրյանի գործունեության լիբանանյան էջը»: *Արվեստագիտական հանդես*, N 2 (2023): 25-35. DOI: 10.54503/2579-2830-2023.2(10)-25

Արամ Խաչատրյանը հյուրախաղերով և հեղինակային համերգներով հանդես է եկել աշխարհի տարբեր երկրներում՝ Իտալիայում, Իսլանդիայում, Ֆինլանդիայում, Մեծ Բրիտանիայում, ԳԴՀ-ում, Ավստրիայում, Լեհաստանում, Հարավսլավիայում, Բուլղարիայում Արևմտյան Բեռլինում, Նիդեռլանդներում, Ֆրանսիայում, Չեխոսլովակիայում, Եգիպտոսում, Լիբանանում, Ճապոնիայում, ԱՄՆ-ում, Լատինական Ամերիկայում և այլուր:

1961 թվականի մայիսին նա այցելել է Բեյրութ, որտեղ մայիսի 12-ին, 13-ին և 14-ին տեղի ունեցան կոմպոզիտորի հեղինակային 3 համերգները, իսկ մայիսի 17-ին՝ հրաժեշտի համերգը, որոնց ընթացքում Կահիրեի սիմֆոնիկ նվագախումբը Արամ Խաչատրյանի ղեկավարությամբ կատարեց կոմպոզիտորի սիմֆոնիկ ստեղծագործությունները:

Հոգվածում լիբանանյան մամուլի, մասնավորապես՝ «Ջարթոնք», «Ազդակ» և «Արարատ» լրագրերի արձագանքների հիման վրա խաչատրյանագիտության մեջ առաջին անգամ ներկայացվել է Արամ Խաչատրյանի համերգային գործունեության լիբանանյան էջը և բացահայտվել այն մեծ դերը, որն ունեցավ այդ այցելությունը արաբական կատարողական արվեստի զարգացման գործում: Նա բացահայտեց արաբ երաժիշտ Ուալիդ Հորանիի տաղանդը և մեծապես նպաստեց նրա՝ որպես դաշնակահարի, կայացմանը, ինչով էլ իր մեծ նպաստը բերեց արաբական դաշնամուրային կատարողական արվեստի զարգացման գործին:

Քանալի քառեր^{*} Արամ Խաչատրյան, 1961 թվականի մայիս, Բեյրութ, հեղինակային համերգներ, Կահիրեի սիմֆոնիկ նվագախումբ, Ուալիդ Հորանի, լիբանանյան մամուլ («Ջարթոնք», «Ազդակ», «Արարատ»):

Ներածություն

Ինչպես հայտնի է՝ իր ստեղծագործական բեղմնավոր գործունեության ընթացքում Արամ Խաչատրյանը հյուրախաղերով և հեղինակային համերգներով հանդես է եկել աշխարհի տարբեր երկրներում՝ Իտալիայում, Իսլանդիայում, Ֆինլանդիայում, Մեծ Բրիտանիայում, ԳԴՀ-ում, Ավստրիայում, Լեհաստանում, Հարավսլավիայում, Բուլղարիայում Արևմտյան Բեռլինում, Նիդեռլանդներում, Ֆրանսիայում, Չեխոսլովակիայում, Եգիպտոսում, Լիբանանում, Ճապոնիայում, ԱՄՆ-ում, Լատինական Ամերիկայում և այլուր:

Յուրաքանչյուր երկրում հայ մեծ կոմպոզիտորը ժամանակ է հատկացրել նաև տեղի հայ համայնքների ներկայացուցիչների, հատկապես պատանիների և երիտասարդների հետ հանդիպումներին:

* Բեյրութի ֆիլհարմոնիկ նվագախմբի դիրիժոր, Լիբանանյան Ամերիկյան համալսարանի դասախոս, ՀՀ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի ասպիրանտ, garethavessian@gmail.com, հոդվածը ներկայացնելու օրը՝ 01.09.2023, գրախոսելու օրը՝ 05.10.2023, տպագրության ընդունելու օրը՝ 01.12.2023:

Մեր նպատակն է՝ հայ արվեստագիտության մեջ առաջին անգամ թերթել Արամ Խաչատրյանի գործունեության լիբանանյան էջը՝ բացահայտելով նաև այն մեծ դերը, որն ունեցավ այդ այցելությունը արաբական կատարողական արվեստի զարգացման գործում:

Հիմնական նյութի շարադրանք

1961 թվականի մայիսի 8-ին երկուշաբթի, Եգիպտոսում կայացած հյուրախաղերից հետո, Արամ Խաչատրյանը տիկնոջ՝ Նինա Մակարովայի հետ ժամանում է Բեյրութ: Այցելության նպատակը՝ կոմպոզիտորի հեղինակային 3 համերգներն էին, որոնք նախատեսված էին մայիսի 12-ին, 13-ին և 14-ին, իսկ 17-ին կայացավ հրաժեշտի համերգը: Կահիրեի սիմֆոնիկ նվագախումբը Արամ Խաչատրյանի ղեկավարությամբ պիտի կատարեր կոմպոզիտորի սիմֆոնիկ ստեղծագործությունները:

Մեր ուսումնասիրության համար նյութ են ծառայել լիբանանյան մամուլի, մասնավորապես «Զարթոնք», «Ազդակ» և «Արարատ» լրագրերի արձագանքները:

«Զարթոնք» թերթի մայիսի 7-ի կիրակնօրյա համարում տպագրվում է «Ողջույն Հայ Մշակույթի Փառապանծ Իշխանին» հոդվածը, որտեղ մասնավորապես նշված էր. «Գաղութա բախտաւորութիւնը կ'ունենայ վայելելու ներկայութիւնը աշխարհահռչակ քումփոզիթոր Արամ Խաչատուրեանի:

Վարպետը մեզի պիտի գայ Եգիպտոսէն, որուն կ'ընկերանայ իր երգահան տիկինը՝ Նոնա Մաքարովա, քաղաքիս երաժշտասէր հասարակութեան պիտի հրամցնէ նուագահանդէսներ, որոնց ընթացքին Գահիրէի սեմֆոնիք նուագախումբը, իր խմբավարութեան տակ, պիտի հրամցնէ նուագահանդէսներ, որոնց ընթացքին Գահիրէի սիմֆոնիք նուագախումբը պիտի նուագէ Հայ հանճարեղ քումփոզիթորի ստեղծագործութիւններուն մէկ մասը:

Վարպետը Լիբանանի հիւրը պիտի ըլլայ անելի քան մէկ շաբաթ, որու ընթացքին վստահ ենք առիթը պիտի ունենայ ծանօթանալու մեր գաղութի կեանքին հետ եւս, իսկ մենք բոլորս երանութիւնը պիտի ունենանք մօտէն ճանչնալու մեծ քումփոզիթորը, մեծ հայրենասէրը եւ մեծ մարդը:

Խաչատուրեան Խալտէի օդակայանը կը ժամանէ Մայիս 8, երկուշաբթի կ.ե. ժամը 3:00-ին:

Վստահ ենք, որ Լիբանանահայ ժողովուրդը պիտի գիտնայ տպաւորիչ ընդունելութեամբ, խինդով ու խանդավառութեամբ դիմաւորել վարպետը:

Ողջո՛յն Հայ Մշակոյթի Փառապանծ Իշխանին» [12]:

Մայիսի 8-ին Արամ Խաչատրյանը տիկնոջ հետ Կահիրեից ժամանում է Բեյրութ. Օդանավակայանում նրան դիմավորում է ծովաձավալ բազմությունը: «Աշխարհահռչակ երգահան Արամ Խաչատուրեան, ընկերակցությամբ իր կնոջ, երեկ կէսօրէ ետք Գահիրէէն ժամանեց Պէյրութ, Միտրը Իսթըր Գոմէթով:

Ծովաձավալ բազմութիւն մը Հայերու փութացած էր Խալտէի օդակայանը՝ ողջունելու համար մեծ հայը, որ ամսուն 12, 13 եւ 14ին երեք նուագահանդէսներ պիտի ղեկավարէ Ինէսքոյի մէջ, մասնակցութեամբ Գահիրէի սիմֆոնիք Նուագախումբին:

Բոլոր միութեանց եւ խաւերու ներկայացուցիչներ ներկայ եղան ժողովրդային այս մեծ ընդունելութեան: Յատուկ պատուիրակութիւն մը դրկուած էր Համազգայինի կողմէ բարի գալուստ մաղթեց Հայութեան անուանի զաւակին:

Օդանաւէն իջնելուն, Խաչատուրեան ընդունուեցաւ խելայեղ եւ երկարատեւ ծափահարութիւններով եւ արցունքոտ աչքերով, ողջունեց բազմութիւնը:

Նախապէս որոշուած՝ մեծ երգահանի երեկոյան ժամը 6-ին մամլոյ ասուլիսը յետաձգուեցաւ այս արտուան ժամը 10:00-ին:

Այսօրուան տեղական թերթերը լայն տեղ կը յատկացնեն Արամ Խաչատուրեանի այցելութեան եւ անոր գործին՝ հրատարակելով անոր նկարը» [2]:

Մայիսի 9-ին տեղի է ունենում Արամ Խաչատուրեանի մամուլի ասուլիսը, որին մասնակցում էին միջազգային և տեղական մամուլի բազմաթիվ թղթակիցներ և լուսանկարիչներ: Ի շարս բազմաթիվ ու տարաբնոյթ հարցերի՝ բնականաբար հնչում է հետևյալ հարցը. «հայկական ֆոլքլորը ներշնչած է զինք իր գործերուն մէջ»: Խաչատուրեան պատասխանում է. «Անշուշտ, քանի որ հայու արին կը հոսի երակներու մեջ, երաժշտութիւնս պետք է անպայմանօրէն թաթախուած ըլլայ իմ հայրենիքիս երազներով եւ բաղձանքներով: Բոլոր արուեստները, գրականութիւնը ինչպէս նաեւ նկարչութիւնը, իրենց ներշնչման աղբիւրը կը գտնեն իրենց քաղաքակրթութեան կառուցիչն մէջ: Այսպէս, Պախի եւ Ռավելի երաժշտութիւնը կը ցուցնէ իրենց ազգային առանձնայատկութիւնները» [4]:

«Զարթոնքը» նկատում է, որ Արամ Խաչատուրեանը երաժշտասերներից առաջ «նվաճեց» մամուլի ներկայացուցիչներին: «Ու կը խօսի Արամ Խաչատուրեան: Լայնատարած իր թելերը հորիզոններու կ'իջխեն:

Իւրաքանչիւր բառին մէջ՝ ըլլա՛յ ան ուսերէն կամ մաքուր, անարատ հայերէն, կը զգաք տրոփիւնը Մեծ Սրտի մը:

Կը խօսի մանրամասնօրէն, սուր յիշողութեամբ՝ կը թուէ դրուագներ լատին - ամերիկեան երկիրներէն մինչեւ Լոնտոն ու Սալցպուրկ, առանց մոռնալու Հայաստանը, ուր երաժշտագէտներ կան, Պապաջանեան, Յարութիւնեան եւ ուրիշներ:

Սակայն մարդը, որ աչքերը վե՛ր, աստղերուն է յառուած, «կը զգայ իր արմատները» եւ կ'աւելցնէ թէ ներկայիս կ'ուսումնասիրէ Սայաթ Նովայի կեանքին նուիրուած Լիպրեթօ մը, որպէս 18-րդ դարու այս յառաջդիմասէր մարդուն» կեանքին նուիրուած գործ մը յօրինէ:

Եւ երբ իրեն կը հարցնեն թե Արաբական երաժշտութիւնը չե՞ ազդուած թրքական երաժշտութենէն, պատասխանը կ'ըլլայ կտրուկ. - «Ընդհակառակը, Թրքականն է որ ազդուած է Արաբական երաժշտութենէն, ինչպէս ազդուած է իսպանական երաժշտութիւնը» [11]:

Մայիսի 12-ի համերգին հնչում է Խաչատուրեանի Սիմֆոնիկ պոեմը, Ջութակի և նվագախմբի կոնցերտը (մենակատար՝ Վիկտոր Պիկայզեն), «Դիմակահանդես» սյուիտը և հատվածներ «Գայանե» բալետից:

«Սրահը կը թնդար ծափահարութիւններու անդադրում տարափով, ու վերջապէս «Սուրբուրու Պար» մը, որու ընթացքին, մեծանուն երգահանը զգացումներու յորձանքով մը փոթորկած էր բոլորի սրտերը» [9]:

Համերգին մասնակցում էր ընտրյալ ծովածափալ հասարակութիւն՝ հայ և

օտար, գաղութի հայկական բոլոր խավերը ներկա են:

«Ժամը 9:30-ին վարպետին երեւումը բեմին վրայ՝ կ'ընդունուի որոտընդոստ եւ խելայեղ ծափահարութեամբ, որմէ ետք երկու ժամ անընդհատ գործադրուող յայտագրի ընթացքին ներկաները վերացած, անբացատրելի հիացումով հետեւեցան վարպետի ճիպոտին, խելայեղօրէն ծափողջինելով իւրաքանչիւր կատարում:

Ամբողջ երկու ժամ, Արամ Խաչատուրեան, նուաճեց բոլորին սրտերը եւ ցոյց տուաւ իր հանճարը որպէս քուրմը երաժշտութեան. մանաւանդ ներկաներու հիացմունքին արժանացաւ ջութակի քոնջերթոն, իսկ «Գայեանէ» պալէէն հատուածներու կատարումը ժողովուրդին խանդավառութիւնը հասցուց իր գազաթնակետին» [6]:

Մայիսի 13-ին համերգի ծրագրում ընդգրկված էին Սիմֆոնիկ պոնմը, հատվածներ «Սպարտակ» և «Գայանէ» բալետներից, ինչպես նաև Դաշնամուրի և նվագախմբի կոնցերտը, որի մենակատարն էր Արամ Խաչատրյանի Դաշնամուրային կոնցերտի լավագույն մեկնաբաններից մեկը՝ իտալացի դաշնակահար Սերջիո Պերտիկարոլին:

«Առաւելաբար Հայ ունկնդիրներէ եւ մասամբ ալ օտար երաժշտասէրներէ բաղկացող սրահը ամբողջ նուագահանդէսի ընթացքին խելահեղ ծափողջիններով գնահատեց Ա. Խաչատուրեանի ստեղծագործութիւնները, զորս մատոյց Գահիրէի սիմֆոնիք նուագախումբը, ղեկավարութեան տակ նոյն ինքն վարպետին:

Հայ ժողովուրդի հանճարեղ զաւակը, աշխարհի ապրող մեծագոյն քոմպոզիթորներէն մէկը Արամ Խաչատուրեան Մայիս 12-ի իրիկունը կախարդեց բոլորս իր հմայիչ երաժշտութեամբ: Անսահման հպարտութեամբ լեցուեցան մեր սրտերը, մեր ճակատները աւելի եւս բարձրացան, եւ քիչ մը հայացանք ու հայ զգացինք՝ ի լուր վարպետին հոգեզմայլ ստեղծագործութեանց:

Առաջին նուագահանդէսին ծրագիրը կը բաղկանար «Փոէմ սիմֆոնիք»էն, «Մասքարատ» ընտրեալ կտորներէ, ջութակի համար քոնջերթօ-էն եւ «Գայեանէ»ի ընտրեալ կտորներէ:

«Փոէմ սիմֆոնիք»ը ասկէ առաջ չէինք լսած մենք, լսեցինք ու վերացանք անով: «Մասքարատ»ի եղանակները հմայեցին մեզ: Զութակի համար քոնջերթօն բոլոր ժամանակներու լաւագոյններէն մին է անկասկած, ըմբոշխնեցանք հիացումով ծայրէ ծայր: Իսկ «Գայեանէ»ի ծանօթ եղանակները ծայր աստիճան խանդավառեցին բոլորս:

Յուզումի, ազնուագոյն ապրումներու, խանդավառութեան եւ հպարտութեան անմոռանալի առիթ մը եղաւ Մայիս 12, Ուրբաթ օրուան նուագահանդէսը մեզի համար:

Ի խորոց սրտէ՝ շնորհակալութիւն, վարպետ: Մեր կեանքի իսկապէս երջանիկ օրերէն մէկը պարգեւեցիք մեզի» [10]:

Մայիսի 14-ի համերգին հնչում են «Դիմականահնդես» սյուիտը, հատվածներ «Գայանէ» բալետից, Զութակի և դաշնամուրի կոնցերտները՝ համապատասխանաբար Վիկտոր Պիկայզենի և Սերջիո Պերտիկարոլի մենակատարմամբ [3]:

«Արարատ» թերթն այսպես ամփոփեց Խաչատրյանի 3 համերգները. «Տաղանդաւոր գոմբիզիտոր Արամ Խաչատուրեանի Ուրբաթ, Շաբաթ եւ Կիրակի երեկոյան երեք նուագահանդէսները տեղի ունեցան մեծագոյն յաջողութեամբ եւ աննախընթաց խանդավառութեան մէջ:

Մեծ երգահանին ճիպոտին կախարդանքով, Ինեսքոյի սրահը ուխտավայր մը դարձաւ երաժշտասէր հասարակութեան համար: Մասնաւորաբար Հայ գաղութը բոլոր խաւերով գունդ առ գունդ ներկայ եղաւ եւ ազգային հպարտութեանը ծափողջունեց Հայ ժողովուրդի մեծ զաւակը:

Այդ երեք օրերու ընթացքին Հայ հանճարը արուեստի հովանին տարածեց մեր փեռնկտուած գաղութին վրայ եւ միասնութեան գեղեցիկ աքթը իրագործեց մէկ երթիքի տակ հաւաքելով մեր ժողովուրդը, ըմբոշխնելու համար երաժշտական անխառն վայելք:

Այդ օրերուն միասնաբար հպարտացանք մեր ժողովուրդի ստեղծագործ զավակին՝ Արամ Խաչատուրեանի միջազգային համբաւ վայելող արուեստով՝ որպէս Հայ, մէկ մտածումով եւ մէկ շունչով, մեզ իրարմէ բաժնող երկրորդական անիմաստ վէճերը մոռնալով:

Ա. Խաչատուրեանի հրաշագործ ճիպոտը մեր ժողովուրդին պարգեւեց այդ մեծ հրաշքը, հայ ժողովուրդի անբաժան զաւակները ըլլալու մեծագոյն գոհունակութիւնը, մեր մըրկաւ բաժանուած բեկորներուն անբաժանելիութեան լաւագոյն ապացոյցը:

Փառք եւ պարծանք Հայ ժողովուրդի մեծ զավակին՝ Արամ Խաչատուրեանին:

Յաւերժական փառք երաժշտութեան մէջ քուրմին, արուեստի գագաթները նուաճող մեծ գոմբիզիտորին, Հայ երաժշտութեան մեծագոյն վարպետին» [8]:

Վերջին՝ 4-րդ հրաժեշտի համերգին «Լիբանանի կրթական նախարար Քամալ ալէկ Ճամպլաթ, անձամբ ներկայ եղաւ այս վերջին նուագահանդէսին եւ միջնաբարին անձամբ ներկայանալով մեծ գոմբիզիտորին, շնորհավորեց եւ գնահատեց անոր երաժշտական տաղանդը:

Երաժշտասէր հասարակութիւնը, հմայուած վարպետի ճիպոտէն, ամբողջ երկրփռուէս ժամ ապրեցաւ երաժշտական համանուագի գերագոյն երջանակութիւնը եւ անդադրում ծափահարութիւնները հագիւ թէ կրնային թարգմանը դառնալ իր հիացմունքին:

Բայց նուագահանդէսին վերջաւորութեան ժողովուրդին խանդավառութիւնը իր գագաթնակէտին հասած էր, որմէ բխող վայրկեաններ տեսող խելահեղ ծափահարութիւններուն առջեւ տեղի տալով, մեծ երաժշտագէտը յայտագրէն դուրս ներկաներուն հրամցուց երկու կտորներ՝ «Այշէի Պարը» եւ «Սուրբու Պարը», որոնց առթած խանդավառութեան տակ ներկաները ակամայ բաժնուեցան սրահէն» [5]:

Լիբանանյան այցելւոյան կարևոր մասն էր Արամ Խաչատրյանի հանդիպումը հայ համայնքի ներկայացուցիչների, հատկապես պատանիների և երիտասարդների հետ: Մայիսի 10-ին նա այցելում է հայ բարձրագույն վարժարաններ՝ Հովակիմյան-Մանուկյան, Նշան Փալանճյան և Մխիթարյան վարժարան: Դիմելով հավաքված ուսանողությանը՝ կոմպոզիտորն ասել է.

«Սիրելի աշակերտներ եւ հայրենակիցներ,

Արտասահմանի մէջ ջանացեք ուսանիլ եւ ուսումնական անձեր հանդիսանալ: Յարգը գիպցեք ձեր ժամանակին, որովհետեւ որեւէ անձի համար ժամանակը ամենէն թանկ դրամագլուխն է:

Ջանացեք ձեր օրուան ժամերը դասաւորել, որպէսզի որեւէ պարապ վայրկեան չանցնեք եւ իմաստաւորեք ձեր օրերը յարապետ աշխատանքներով:

Իմ գաղութներ այցելութեանս ընթացքին ցաւով նկատեցի թէ հայ երիտասարդներ անուս մնացած են: Կը թելադրեմ ձեզի, որ ամեն գնով ձեր ուսումը շարունակեք: Մի մօտենաք երբեք հարցերուն եւ երեւոյթներուն վաճառականի հոգեբանութեամբ, այլ ունեցեք բարձր հոգի եւ ազնիւ տեսիլքներ: Աշխատեցէք սփիւռքի մէջ բարձրագոյն ուսման հետեւելով ձեր նախասիրած ճիւղերու մէջ մասնագէտներ դառնալ:

Սիրեցեք ձեր մայրենի լեզուն՝ Հայերէնը, եւ ձեր դարաւոր հայրենիքը՝ Սովետական Հայաստանը: Հետաքրքրուեցէք ձեր հայրենի մշակոյթով, գիտական եւ ճարտարարուեստական նուաճումներով: Ես իմ ամբողջ հոգիովս կապուած եմ Սովետական մեր պանծալի հայրենիքին: Ինչ որ ստեղծագործած եմ կը պարփիմ իմ հայ ժողովուրդիս:

Ինձի փրուած ամեն պատիւ, գնահատանք եւ մեծարանք կ'երթան զիս ծնող հանճարեղ հայ ժողովուրդին:

Քառասուն տարիներէ ի վեր կը մնամ Մոսկուա, սակայն չեմ մոռցած իմ մայրենի լեզուս, միշտ ջանացած եմ խօսիլ եւ գորգուրալ անոր վրայ:

Ցաւով լսեցի թէ հայութիւնը այսպեղ պառակտուած է, իմ ջերմ մաղթանքս է, որ հիմնական հարցերու շուրջ համակարծիք ըլլաք եւ միայն մանր եւ երկրորդական հարցերու շուրջ վիճիք:

Կան այնպիսի հայեր, որոնք կը խօսին վերացական եւ ոգեղէն հայրենիքի մասին: Այսպէս մտածող հայեր պէտք է համոզուին թե՛ հայ ժողովուրդը ունի իր շօշափելի իրականութիւն եղող հայրենիքը իր սահմաններով եւ նուաճումներով» [7]:

Արամ Խաչատրյանի այս խոսքերն արդիական են նաև այսօր ու միշտ:

Մայիսի 16-ին Խաչատրյանն այցելում է Սահակյան բարձրագոյն վարժարան: «Սոյն հանդիպումը Հայ երաժշտութեան թանկագին վարպետին հետ կազմակերպուած էր յատկապէս Սահակեան Բարձր. Վարժարանի, Նոր Բարձր. Վարժարանի, Ռուբինեան, Սահակ Մեսրոպեան եւ Կերթմէնեան վարժարաններու բարձրագոյն կարգի աշակերտութեան համար: Այն պահուն, երբ մեծ հիւրը մուտք կը գործեր Սահակեանի բակէն ներս, կ'արժանանայ վերոյիշեալ վարժարաններու տնօրէններու, ուսուցիչներու եւ հոգաբարձուներու ջերմ եւ սիրալիր ընդունելութեան: Աշակերտներու ընդհանուր խանդավառութեան եւ ծափողջոյններու տակ, թանկագին հիւրը կ'առաջնորդուէր բեմ եւ չորս վարժարաններու տնօրէններուն հետ տեղ կը գրաւէր բեմին վրայ: Նոր բարձրագոյն վարժարանի երգչախումբը կ'երգէր Լիբանանեան քայլերգը եւ Հայաստանի հիմնը: Հինգ վարժարաններու կողմէ գեղեցիկ ծաղկեփունջ մը տրուեցաւ մեծ երաժիշտին» [1]:

«Ես մեծապէս <...> եմ այն ջերմ եւ սիրալիր ընդունելութեան համար, որ

դուք ցոյց տուիք ինձի, - սկսաւ իր ելոյթը սիրելի վարպետը: - Ձեր արտայայտած սփիւռքահայու զգացումները անջնջելի կերպով դրոշմուած կը մնան յիշողութեանս եւ տպաւորութիւններուս մէջ:

Ջանացէք ուսում առնել եւ ձեր նախասիրած մարզերուն մէջ մասնագէտներ դառնալ: Սիրեցէք ձեր մայրենի լեզուն եւ հայրենիքը, ու հաւատարիմ մնացէք ձեր պատմութեան եւ մշակոյթին»:

Անդրադառնալով Պր. Բենիամին Ժամկոչեանի կողմէ յայտնուած այն գաղափարին եւ փափաքին, թէ քանի տակաւին հայկական մեծ եղեռնը գրական ստեղծագործութեամբ մը չէ վերակենդանացած, պետք է որ Հայ Ժողովուրդի անցած այդ գողգորթան կոթողի Արամ Խաչատուրեանի նման հանճարի մը երաժշտութեամբ, Հայ մեծ երաժիշտը ըսաւ.

«Ես իմ ստեղծագործութիւններուն մէջ միշտ հոգիս եւ հայեացքս սեւեռած եմ ներկային եւ ապագային: Անցեալը ինձի համար տխուր յիշատակ մըն է: Սակայն սիրով կ'ընդունիմ ձեր առաջարկը:

«Բաղդաւոր եք որ կ'ապրիք այս գաղութին մէջ, քանի որ ամենէն ուժեղն ու տոկունն է. շատ է թիւը ձեր գաղութէն ներս մտաւորական տարրին:

Ապա իր խօսքը վերջացնելով շնորհակալութիւն յայտնեց իրեն նկատմամբ եղած յարգանքին համար:

Ընդհանուր ոգեւորութեան մէջ համբաւաւոր գոմբոզիտոր մեծ Հայը բաժնուեցաւ սրահէն, խոր տպաւորութիւն ձգելով ներկայ աշակերտութեան եւ ժողովուրդին վրայ» [1]:

Մայիսի 17-ին Արամ Խաչատուրեանն այցելում է Վահան Թեքեյան վարժարան:

Արամ Խաչատուրեանի լիբանանյան այցելութիւնը կարևոր նշանակւոյթյուն ունեցաւ արաբական դաշնամուրային կատարողական արվեստի հետագա առաջընթացի համար: Լիբանանահայ կոմպոզիտոր, դաշնակահար, երաժշտագետ, մանկավարժ եւ երաժշտական-հասարակական գործիչ Պողոս Զեւայանի¹ (7 հունվարի, 1927, Սիրիա-16 դեկտեմբերի, 2011, Լիբանան) ստեղծագործական գործունեության ուսումնասիրության ընթացքում մեր կողմից շատ հետաքրքիր բացահայտում արվեց:

Բանն այն է, որ իր Canzona և Toccata ստեղծագործութիւնը Զեւայանը նվիրել է լիբանանցի դաշնակահար Ուալիդ Հորանիին:

Ուալիդ Հորանին ծնվել է 1948 թվականի օգոստոս 4-ին Նյու Յորքում, որտեղ նրա հայրը աշխատում էր նորաստեղծ Միացյալ Ազգերի Կազմակերպությունում: 1951-ին, երբ նա ավարտել է իր աշխատանքը, վերադարձել են Լիբա-

¹ Նշանակալի է նրա ներդրումը ինչպես լիբանանյան, այնպես էլ սփյուռքահայ գործիքային և կամերային երաժշտության զարգացման գործում: Նա միջազգային պատշաճ մակարդակի բարձրացրեց իր ժամանակաշրջանի լիբանանյան դասական երաժշտությունը: Որպես Ռահբանի եղբայրների երաժշտական խորհրդատու՝ Պողոս Զեւայանը մեծ դեր է կատարել երգչուհի Ֆեյրուզի՝ աշխարհահռչակ լեգենդ դառնալու գործում: Ֆեյրուզի որդին՝ Զիադ Ռահբանին, որը հետագայում դարձավ Լիբանանի և Միջին Արևելքի ամենաակնառու երաժիշտներից մեկը, նրա սանն է:

նան, նա մեծացել է Բեյրութում և հետեւել է դաշնամուրի, տեսության և ներդաշնագիտության դասերին՝ միաժամանակ կատարելով իր առաջին ստեղծագործական փորձերը:

Տասներեք տարեկանում նրան նկատել է Արամ Խաչատրյանը, որի միջամտությամբ և բարեխոսությամբ, ուսումը շարունակել է Մոսկվայի կենտրոնական երաժշտական դպրոցում (1964-1966) և Չայկովսկու անվան կոնսերվատորիայի դաշնամուրի բաժնում, որտեղ նա անցկացրել է երեք տարի (1966-1969)՝ էմիլ Գիլելսի դասարանում եւ 1973-ին վերադարձել է ԱՄՆ:

«Արամ Խաչատրյանի հետ ծանոթացել եմ 1961 թվականին Բեյրութի խորհրդային մշակույթի կենտրոնում - Soviet Cultural Center of Beirut. Երբ նա հյուրախաղերով եղել էր Մերձավոր Արևելքի որոշ երկրներում՝ ղեկավարելով Եգիպտոսի ազգային սիմֆոնիկ նվագախումբը: Նրա ելույթից հետո ներկաներից ոմանք խնդրեցին ինձ նվագել տեղում գտնվող հին դաշնամուրի վրա: Նման անակնկալի համար պատրաստ չէի:

Այնուամենայնիվ, կատարեցի և կարծում եմ, որ պետք էր տպավորած լինեի մեծանուն վարպետին: Մոսկվա վերադառնալուց հետո նա բարեխոսել էր ինձ համար մշակույթի նախարարությունում և երկուսուկես տարի անց հրավեր ստացա դաշնամուր սովորելու Մոսկվայի Կենտրոնական երաժշտական դպրոցում, իսկ ավելի ուշ՝ Մոսկվայի կոնսերվատորիայում»²:

Տասնինը տարեկանում Հորանին արժանացել է Չայկովսկու անվան միջազգային մրցույթի պատվոգրի և դարձել Եղիսաբեթ թագուհու երաժշտական մրցույթի դափնեկիր՝ ճանապարհի հարթելով համերգային շրջագայությունների համար նախկին Խորհրդային Միությունում, Արևելյան և Արևմտյան Եվրոպայում, Մերձավոր Արևելքում, ինչպես նաև Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում:

Բացի համերգներ տալուց, Հորանին շարունակում է ստեղծագործել և դասավանդել: Ներկայումս նա բնակվում է Միչիգան նահանգի Էնն Արբոր (Ann Arbor) քաղաքում:

«Մի անգամ պատահաբար հայտնվեցի Խաչատրյանի բնակարանում՝ Մոսկվայում և ցույց տվեցի Ջելալյանի «Յոթ Սեկվենցիաների» պարտիտուրը նրան և կնոջը՝ Նինա Մակարովային: Նրանք ստեղծագործությունը նայելուց հետո հայտնեցին իրենց դրական կարծիքը»³:

Մի օր նրա բնակարանում Հորանին առիթ է ունեցել կատարելու Ջելալյանի «Դաշնամուրի սոնատը»: Խաչատրյանն ասել է. «Ինձ դուր է գալիս», հետո շարունակել. «Տեսնում եմ, որ նա ուզում է ինձ նմանակել»:

«Ուզում էի Խաչատրյանի խոսքերը փոխանցել Ջելալյանին. բայց ինձ իրավունք չվերապահեցի:

Իսկ երբ նվագեցի «Sonata per Pianoforte»-ն էմիլ Գիլելսի համար, նա անվերապահորեն տվեց իր հավանությունը»⁴:

² Ուալիդ Հորանիի հետ անձնական զրույցից:

³ Ուալիդ Հորանիի հետ անձնական զրույցից:

⁴ Ուալիդ Հորանիի հետ անձնական զրույցից:

Եզրակացություն

Իր լիբանանյան համերգային շրջագայությամբ արդյունքում՝

1. Արամ Խաչատրյանն արաբական աշխարհում հանրահռչակեց հայ երաժշտությունը՝ իր սիմֆոնիկ երկերը,

2. ներկայացրեց սովետական (Վիկտոր Պիկայզեն), եվրոպական (Սերջիո Պերտիկարոլի) և արաբական (Եգիպտոսի սիմֆոնիկ նվագախումբ) կատարողական արվեստը,

3. ուսանողության հետ հանդիպումների ընթացքում արժեքավոր խորհուրդներ տվեց հայ երիտասարդներին,

4. բացահայտեց Ուալիդ Հորանիի տաղանդը և մեծապես նպաստեց նրա՝ որպես դաշնակահարի, կայացմանը, ինչով էլ իր մեծ նպաստը բերեց արաբական դաշնամուրային կատարողական արվեստի զարգացման գործին:

Գրականություն

1. Աշխարհահռչակ Երաժիշտ Ա. Խաչատուրեան Սահակեան Սրահէն ներս, «Արարատ», 1961, 18 մայիսի, հինգշաբթի:

2. Արամ Խաչատուրեան Երեկ Պէյրութ ժամանեց, «Ազդակ», 1961, 9 մայիսի, երեքշաբթի:

3. Արամ Խաչատուրեան փառատօնին երեք յայտագիրները. 12, 13 եւ 14 Մայիսին Ինէսքոյի սրահին մէջ, «Զարթօնք», 1961, 10 մայիսի, չորեքշաբթի:

4. Արամ Խաչատուրեանի Մամլոյ Ասուլիսը, «Ազդակ», 1961, 10 մայիսի, չորեքշաբթի:

5. Արամ Խաչատուրեանի 4-րդ նուագահանդէսը: Կրթական Նախարար Պր. Քամալ Ճամալյաթ Ներկայ էր Հրաժեշտի Փառատօնին, «Արարատ», 1961, 19 մայիսի, ուրբաթ:

6. Երգահան Արամ Խաչատուրեան Հիացուց Ներկայ Հասարակութիւնը Նուաճեց Բոլորին Սրտերը եւ Յոյց Տուաւ Իր Հանճարը Որպես Քուրմը Երաժշտութեան, «Արարատ», 1961, 14 մայիսի, կիրակի:

7. Երգահան Արամ Խաչատուրեանի Այցելութիւնները Հայ Վարժարաններուն, «Արարատ», 1961, 12 մայիսի, ուրբաթ:

8. Երգահան Արամ Խաչատուրեանի Նուագահանդէսները Անխառն Վայելքի եւ Ազգային Միասնութեան Լաւագոյն Առիթներ Ստեղծեցին, «Արարատ», 1961, 16 մայիսի, երեքշաբթի:

9. Խաչատուրեանի Փառատօնը Ինէսքոյի Մէջ, Խանդավառ Բազմութիւնը Դժուարով Բաժնուեցաւ Սրահէն, «Ազդակ», 1961, 13 մայիսի, շաբաթ:

10. Խելահեղ Ծափողջիւններով Գնահատեց Երաժշտասէր Խասարակութիւնը Ա. Խաչատուրեանի Ա. Նուագահանդէսը Ինէսքո-ի մէջ, «Զարթօնք», 1961, 14 մայիսի, կիրակի:

11. Հանճարին Հմայքը. Արամ Խաչատուրեան՝ Երաժշտասէր Ունկնդիրներէն Առաջ «Նուաճեց» Մամուլի Ներկայացուցիչները, «Զարթօնք», 1961, 10 մայիսի, չորեքշաբթի:

12. Ողջուն Հայ Մշակոյթի Փառապանծ Իշխանին, «Զարթօնք», 1961, 7 մայիսի, կիրակի:

References

1. Ashxarhahr'chak Erajhisht A. Xachaturean Sahakean Srahe'n ners, «Ararat», 1961, 18 mayisi, hingshabt'i.

2. Aram Xachaturean Erek Pe'yru't' jhamanec, «Azdak», 1961, 9 mayisi, ereqshabt'i.
3. Aram Xachaturean P'ar'ato'nin Ereq Yaytagirneri'. 12, 13 ev 14 Mayisin Ine'sqoyi srahin me'j, «Zart'o'nq», 1961, 10 mayisi, choreqshabt'i.
4. Aram Xachatureani Mamloy Asulisy', «Azdak», 1961, 10 mayisi, choreqshabt'i.
5. Aram Xachatureani 4-rd nuagahande'sy': Krt'akan Naxarar Pr. Qamal Champlat' Nerkey E'r Hrajheshti P'ar'ato'nin, «Ararat», 1961, 19 mayisi, urbat'.
6. Ergahan Aram Xachaturean Hiaccuc Nerkey Hasarakut'iuny' Nuachec Bolorin Srtery' ev Coys Tuav Ir Hanchary' Vorpes Qurmy' Erajhshtut'ean, «Ararat», 1961, 14 mayisi, kiraki.
7. Ergahan Aram Xachatureani Ayclut'iunnery' Hay Varjharannerun, «Ararat», 1961, 12 mayisi, urbat'.
8. Ergahan Aram Xachatureani Nuagahande'snery' Anxar'n Vayelqi ev Azgayin Miasnu-t'ean Lavagoyan Ar'it'ner Steghc'ecin, «Ararat», 1961, 16 mayisi, ereqshabt'i.
9. Xachatureani P'ar'ato'ny' lune'sqoyi Me'j, Xandavar' Bazmut'iuny' Djhuarov Bajhnue-cav Srahe'n, «Azdak», 1961, 13 mayisi, shabat'.
10. Xelahegh C'ap'oghjiunnerov Gnahatec erajhshtase'r hasarakut'iuny' A. Xachatureani A. Nuagahande'sy' lune'sqo-i me'j, «Zart'o'nq», 1961, 14 mayisi, kiraki.
11. Hancharin Hmayqy'. Aram Xachaturean' Erajhshtase'r Unkndirneren' Ar'aj «Nuachec» Mamuli Nerkeyacucichnery', «Zart'o'nq», 1961, 10 mayisi, choreqshabt'i.
12. Voghjuyn Hay Mshakoyt'i P'ar'apanc' Ishxanin, «Zart'o'nq», 1961, 7 mayisi, kiraki.

ЛИВАНСКАЯ СТРАНИЦА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АРАМА ХАЧАТУРЯНА

КАРАПЕТ АВЕСЯН* (Ливан, Бейрут)

Для цитирования: Авесян, Карапет. «Ливанская страница деятельности Арама Хачатуряна». *Искусствоведческий журнал*, N 2 (2023): 25-35. DOI: 10.54503/2579-2830-2023.2(10)-25

Арам Хачатурян выступал с гастрольными и авторскими концертами во многих странах мира: в Италии, Исландии, Финляндии, Великобритании, ГДР, Австрии, Польше, Югославии, Болгарии, Западном Берлине, Нидерландах, Франции, Чехословакии, Египте, Ливане, Японии, США, Латинской Америке и далее везде.

В мае 1961 года он посетил Бейрут, где на концертах, состоявшихся 12-го, 13-го и 14-го числа, и на прощальном концерте, состоявшемся 17-го мая, Каирский симфонический оркестр под управлением Арама Хачатуряна исполнил сочинения композитора.

В статье впервые в хачатуряноведении, основываясь на откликах ливанской печати, в частности, газет «Зартонк», «Аздак» и «Арабат», представлена ливанская страница концертной деятельности Арама Хачатуряна и выявлена роль этих гастролей в развитии арабского исполнительского искусства. Арам Хачатурян открыл талант арабского музыканта Валида Хорани и всемерно со-

* Дирижер Бейрутского филармонического оркестра, преподаватель Американского университета Ливана, аспирант Института искусств НАН РА, garethavessian@gmail.com, статья представлена 01.09.2023, рецензирована 05.10.2023, принята к публикации 01.12.2023.

действовал его становлению как пианиста, оказав тем самым большое влияние на развитие арабского фортепианного исполнительского искусства.

Ключевые слова: Арам Хачатурян, май 1961 года, Бейрут, авторские концерты, Каирский симфонический оркестр, Валид Хорани, ливанская периодическая печать («Зартонк», «Аздак» и «Арарат»).

THE LEBANESE PAGE IN ARAM KHACHATURYAN'S CAREER

KARAPET AVESSIAN* (Lebanon, Beirut)

For citation: Avestian, Karapet. "The Lebanese page in Aram Khachaturyan's career", *Journal of Art Studies*, N 2 (2023): 25-35. DOI: 10.54503/2579-2830-2023.2(10)-25

Aram Khachaturyan toured and gave concerts of his own works the world over – in Italy, Island, Finland, England, GDR, Austria, Poland, Yugoslavia, Bulgaria, West Berlin, the Netherlands, France, Czechoslovakia, Egypt, Lebanon, Japan, USA, Latin America and elsewhere.

In May 1961, he visited Beirut. At the May 12, 13 and 14 concerts, and the May 17 final concert of the tour, the Cairo Symphony Orchestra under the composer's baton performed his symphonic pieces.

In the article, for the first time in Khachaturyan Studies, basing on the Lebanese press coverage, namely "Zartong", "Azdak" and "Ararat" newspapers, the Lebanese page of Aram Khachaturyan's concert activity is presented, as well as the role those performances played in the development of Arab performing art is revealed. Aram Khachaturyan discovered the Arab musician Waleed Howrani talent and promoted in every possible way his formation as a pianist, which has had a crucial impact on the development of the Arab art of piano playing.

Key words: Aram Khachaturyan, May 1961, Beirut, concert, Cairo Symphony Orchestra, Waleed Howrani, Lebanese press ("Zartong", "Azdak", "Ararat").

* Conductor of the Lebanese Philharmonic Orchestra, professor at the Lebanese American University, PhD candidate at NAS RA Institute of Arts, garethavessian@gmail.com. The article was submitted on 01.09.2023, reviewed on 05.10.2023, accepted for publication on 01.12.2023.